

מן התנ"ך אל הסידור התפתחות התפילה בישראל פרופ' חננאל מאה

שיעור 1: התפילה בתנ"ך

ירמיה יד, 7-11

אם עוֹנֵינוּ עָנוּ בְנוּ יְהוָה עֲשֵׂה לְמַעַן שְׁמָךְ כִּי־רַבּוּ מְשׁוּבְתֵינוּ לָךְ חָטְאֵנוּ. מִקֹּה יִשְׂרָאֵל מוֹשִׁיעוּ בַעַת צָרָה לָמָּה תִהְיֶה כְגַר בְּאַרְץ וּכְאֶרֶח נָטָה לָלוֹן. לָמָּה תִהְיֶה כְּאִישׁ נֹדֵדִים כְּגַבּוֹר לֹא יוּכַל לְהוֹשִׁיעַ וְאַתָּה בְּקִרְבָנוּ יְהוָה וְשִׁמְךָ עָלֵינוּ נִקְרָא אֵל תִּנְחַנּוּ. כֹּה אָמַר יְהוָה לְעַם הַזֶּה כֹּן אֶהְבּוּ לְנוֹעַ רַגְלֵיהֶם לֹא חָשְׁבוּ וַיִּהְיֶה לֹא רָצֹם עֲתָה יִזְכָּר עֲוֹנֵם וַיִּפְקֹד חַטָּאתֵם. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי אֵל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה לְטוֹבָה.

דברי הימים ב כ, 1-13

וַיְהִי אַחֲרֵי כֵן בָּאוּ בְנֵי מוֹאָב וּבְנֵי עַמּוֹן וְעַמְמָהֶם מִהַעֲמוֹנִים עַל יְהוֹשֶׁפֶט לְמַלְחָמָה. וַיָּבֹאוּ וַיִּגִּידוּ לְיְהוֹשֶׁפֶט לֵאמֹר בָּא עֲלֵיךָ הַמּוֹן רַב מֵעֵבֶר לַיָּם מֵאַרְם וְהֵנִים בְּחִצְצוֹן תִּמְרָה הִיא עֵין גִּדִי. וַיִּרְא וַיִּתֵּן יְהוֹשֶׁפֶט אֶת-פָּנָיו לְדָרוֹשׁ לַיהוָה וַיִּקְרָא צוֹם עַל כָּל יְהוּדָה. וַיִּקְבְּצוּ יְהוּדָה לְבַקֵּשׁ מִיְהוָה גַּם מִכָּל עַרְי יְהוּדָה בָּאוּ לְבַקֵּשׁ אֶת יְהוָה.

וַיַּעֲמֵד יְהוֹשֶׁפֶט בְּקֹהֶל יְהוּדָה וַיְרוּשָׁלַם בְּבֵית יְהוָה לִפְנֵי הַחֲצָר הַחֲדָשָׁה. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵינוּ הֲלֹא אַתָּה הוּא אֱלֹהִים בְּשִׁמִּים וְאַתָּה מוֹשֵׁל בְּכָל מַמְלָכוֹת הַגּוֹיִם וּבְיָדְךָ כַחַ וּגְבוּרָה וְאִין עִמָּךְ לְהַתִּיצֵב... וַיָּבִינוּ לָךְ כֹּה מִקְדָּשׁ לְשִׁמְךָ לְאֹמֶר. אִם תָּבוֹא עָלֵינוּ רָעָה חָרַב שְׁפוּט וְדָבָר וְרָעַב נַעֲמָדָה לִפְנֵי הַבַּיִת הַזֶּה וּלְפָנֶיךָ כִּי שִׁמְךָ בַּבַּיִת הַזֶּה וְנִזְעַק אֵלֶיךָ מִצָּרֵינוּ וְתִשְׁמַע וְתוֹשִׁיעַ. וְעַתָּה הִנֵּה בְנֵי-עַמּוֹן וּמוֹאָב וְהֵרָ שְׁעִיר אֲשֶׁר לֹא נִתְתָּה לְיִשְׂרָאֵל לְבוֹא בָהֶם בְּבֹאֵם מֵאַרְץ מִצְרָיִם כִּי סָרוּ מֵעֲלֵיהֶם וְלֹא הִשְׁמִידוּם. וְהִנֵּה הֵם גָּמְלִים עָלֵינוּ לְבוֹא לְגַרְשָׁנוּ מִיִּרְשָׁתְךָ אֲשֶׁר הוֹרֵשְׁתָּנוּ. אֱלֹהֵינוּ הֲלֹא תִשְׁפֹּט בָּם כִּי אִין בְּנוּ כַחַ לִפְנֵי הַהֲמוֹן הָרַב הַזֶּה הֲבֵא עָלֵינוּ וְאַנְחָנוּ לֹא נִדַע מֵהַ נַעֲשֶׂה כִּי עֲלֵיךָ עֵינֵינוּ. וְכָל יְהוּדָה עֹמְדִים לִפְנֵי יְהוָה גַּם טָפָם נִשְׁיָהֻם וּבְנֵיהֶם.

דְּנִיָּא ל ו, 11

וְדְנִיָּאֵל כְּדֵי יִדַּע דִּי רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבִיתָהּ וְכוּיָו פְּתִיחָו לָהּ בְּעֵלִיתָהּ נֶגְדַּד יְרוּשָׁלַם וְזִמְנִין תְּלַתָּהּ
בְּיוֹמָא הוּא בְּרַחֵף עַל בְּרִכּוּהֵי יִמְצִילָא וּמּוֹדָא קָדָם אֱלֹהֵהּ כָּל-קָבֵל דִּי הוּא עֶבֶד מוֹ קְדָמַת דְּנָהּ

שיעור 2: בימי בית שני

עזרא ט, 1-6

וככלות אלה נגשו אלי השרים לאמר לא נבדלו העם ישראל והכהנים והלוים מעמי הארצות כתעבתיהם לכנעני החתי הפרזי היבוסי העמני המאבי המצרי והאמרי. כי נשאו מבנותיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה. וכשמעי את-הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעילי ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם. ואלי יאספו כל חרד בדברי אלהי ישראל על מעל הגולה ואני ישב משומם עד למנחת הערב. ובמנחת הערב קמתי מתעניתי ובקרעי בגדי ומעילי ואכרעה על ברפי ואפרשה כפי אל יהוה אלהי. ואמרה אלהי בשתי ונבלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמתנו גדלה עד לשמים.

דניאל ט, 17-22

אדני ככל צדקתך ישב נא אפה וחסתך מעירך ירושלם הר קדשך כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלם ועמך לחרפה לכל סביבתינו. ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניה על מקדשך השמים למען אדני. הטה אלהי אזנה ושמע פקחה עיניה וראה שממתינו והעיר אשר נקרא שמה עליה כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים. אדני שמעה אדני סלחה אדני הקשיבה ועשה אל תאחר למענה אלהי כי שמה נקרא על עירך ועל עמך. ועוד אני מדבר ומתפלל ומתוודה חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל תחנותי לפני יהוה אלהי על הר-קדש אלהי. ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי כעת מנחת ערב. ויבן וידבר עמי ויאמר דניאל עתה יצאתי להשפילה בינה.

ספר יהודית, פרק תשיעי

(א) וַיְהוּדִית נִפְלָה עַל פְּנֵיהָ וַתִּשָּׂם אֶפְרַע עַל רֹאשָׁהּ, וַתִּקְרַע אֶת מְעִילָהּ, וַתַּגֵּל אֶת הַשֶּׁק אֲשֶׁר לְבִשָּׁהּ. וּבָעֵת הַהִיא הִקְרִיבוּ בִירוּשָׁלַם בְּבֵית הָאֱלֹהִים אֶת קְטֹרֶת הָעֶרְב הַהוּא. וַתִּזְעַק יְהוּדִית בְּקוֹל גָּדוֹל אֶל יְיָ וַתֹּאמֶר: (ב) יְיָ אֱלֹהֵי אָבִי שְׁמַעֲוֹן, אֲשֶׁר נָתַתָּ לּוֹ חֶרֶב בְּיַד לְנַקָּם מִמְּכָרִים אֲשֶׁר הִתִּירוּ פֶּאֶר בְּתוֹלָה לְטַמְאָהּ וַיִּגְלוּ יֶרֶךְ לְבִשָּׁת נִיחַלְלוּ רְחֵם לְחֶרֶפָהּ, כִּי אָמַרְתָּ "לֹא יַעֲשֶׂה כֵן", וַיַּעֲשׂוּ: (ג) יַעַן זֹאת נָתַתָּ נְשִׂאֵיהֶם לְחֶרֶב וַיִּצְוּעַם אֲשֶׁר הוֹבִישׁ הַמַּסְפָּה לְדָם, וַתִּפֶּן עֲבָדִים עַל מוֹשְׁלִים וּמוֹשָׁלִים עַל כְּסֹאוֹתָם: (ד) וַתִּתֵּן נְשִׂיהֶם לְבָז וּבְנוֹתָם בְּשִׁבִית וְכָל שְׁלָלָם חִלְקָה לְבָנֵי אֶהֱבִיָּהּ, אֲשֶׁר קָנְאוּ אֶת קַנְאֹתֶיהָ וַיִּתְעַבּוּ טַמְאָת דָּמָם וַיִּקְרְאוּהָ לְעִזְרָה. אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי שְׁמַע גַּם אֱלֹהֵי הָאֱלֹמָנָה:

(ה) הֵן אַתָּה עֹשִׂית הַרְאֵשׁוֹנוֹת מֵהֶם וְהַדְּבָרִים הֵהֶם וְאֲשֶׁר אַחֲרֵיהֶם, גַּם הַהוֹיּוֹת וְהַנְּהִיּוֹת חֲשַׁבְתָּ וַיְהִיֹּ אֲשֶׁר בֵּינּוֹת: (ו) גַּם יִתְיַצְּבוּ אֲשֶׁר יַעֲצֹת וְאָמְרוּ הַגִּבּוֹר, כִּי כָל דְּרָכֶיךָ נְכוֹנִים וּמִשְׁפָּטֶיךָ מֵעוֹלָם:

(א) כִּי לֹא בְּרַבִּים עֲזָה, וְלֹא בְּעֲצוּמִים גְּבוּרָתְךָ, כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי עֲנִיִּים, עֶזֶר דָּלִים, מְשַׁגֵּב לְכַשְׁלִים, סֹתְרָה לְאֹבְדִים, מוֹשִׁיעַ אֶבְיוֹנִים: (ב) אֲכֹן, אֲכֹן אֱלֹהֵי אָבִי, אֱלֹהֵי נַחֲלַת יִשְׂרָאֵל, אֲדוֹן שָׁמַיִם וָאָרֶץ, יוֹצֵר הַמַּיִם, מְלַךְ כָּל קַנְיָנִיָּה, אַתָּה תִּשְׁמַע תַּפְלָתִי:

ספר יהודית, פרק שנים עשר

^(ה) וַיְבִיאוּהָ

[מִשְׁרֵתִי אֹלּוֹפְרָנָא הָאֵהָלָה וַתִּישֶׁן עַד חֲצֵי הַלַּיְלָה וַתִּקָּם לַעֲת
אֲשַׁמְרֵת הַבֶּקֶר: ^(ו) וַתִּשְׁלַח אֶל אֹלּוֹפְרָנָא וַתֹּאמֶר: יְצִיָּה נָא אֲדוֹנִי
לְהֵנַח אֶת שְׂפָתָיו לְצֵאת לְתַפְלָה: ^(ז) וַיֵּצֵא אֹלּוֹפְרָנָא אֶת שְׂמֵרֵי
רֵאשׁוֹ לְבִלְתִּי מְנַעָה. וַתִּשָּׁב בַּמַּחְנֶה שְׁלֹשָׁה יָמִים וּמֵדֵי לַיְלָה בְּלַיְלָה
תִּצַּא אֶל גַּחַל בְּתוֹלְיָה וְטַבְלָה בַּמַּחְנֶה בְּמַעְיַן הַמַּיִם: ^(ח) וּבְעֵלוֹתָהּ
וְהִעֲתִירָה לַיְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְהַצְלִיחַ דַּרְכָּהּ לְתַקּוּמַת בְּנֵי עַמָּה:

חשמונאים א, פרק ג, מד-נא

ותיקהל העדה להיות נכונים למלחמה ולהתפלל ולבקש חסד ורחמים. וירושלים שממה כמדבר הייתה לא היה בא ויוצא מבניה והמקדש מרמס [לרגלי זרים] ובני נכר במצודה משכן לגוים ותיאסף שמחה מיעקב וישבות חליל וכינור. ויאספו ויבואו למצפה מול ירושלים כי מקום תפילה היה במצפה לפנים בישראל. ויצומו ביום ההוא וילבשו שק ואפר על ראשיהם ויקרעו בגדיהם. ויפרשו את ספר התורה מן [הספרים] אשר בקשו הגויים לחוק עליהם את צלמי אליליהם. ויביאו את בגדי הכהונה ואת הביכורים ואת המעשרות ויעמידו את הנזירים אשר מלאו את הימים. ויקראו בקול אל השמים לאמור מה נעשה לאלה ואנה נוליד אותם. ומקדשך נרמס ונטמא וכהניך באבל ובשפל.

שיעור 3: אנשי כנסת הגדולה – הבעיה והפתרון

בבלי מגילה יז, ע"ב

דְּתַנְיָא: שְׁמַעוֹן הַפְּקוּלִי הִסְדִּיר שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה בְּרֻכּוֹת לְפָנֵי רַבּוֹ גְּמַלְיָאֵל עַל הַסֵּדֶר בְּיַבְנָה. אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, וְאָמְרִי לֵהּ בְּמַתְנִיתָא תָּנָא: מֵאָה וְעֶשְׂרִים זְקֵנִים, וּבָהֶם כָּמָה נְבִיאִים, תִּיקְנוּ שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה בְּרֻכּוֹת עַל הַסֵּדֶר. ... וְכִי מֵאַחַר דְּמֵאָה וְעֶשְׂרִים זְקֵנִים וּמֵהֶם כָּמָה נְבִיאִים תִּיקְנוּ תְּפִלָּה עַל הַסֵּדֶר, שְׁמַעוֹן הַפְּקוּלִי מֵאִי הִסְדִּיר? שְׂכָחוּם, וְחָזַר וְסִדְרוֹם.

ספר בן סירא, פרק נא

- (א) הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (ב) הוֹדוּ לְאֵל הַתְּשַׁבְּחוֹת, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (ג) הוֹדוּ לְשׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (ד) הוֹדוּ לְיוֹצֵר הַכֶּלֶל, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (ה) הוֹדוּ לְגוֹאֵל יִשְׂרָאֵל, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (ו) הוֹדוּ לְמַחְבֵּץ נְדָחֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (ז) הוֹדוּ לְבוֹנֵה עִירוֹ וּמַתְּדִשּׁוֹ, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (ח) הוֹדוּ לְפֹצֵעַ מִיַּחַד חֵרוֹן לְבֵית דָּוִד, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (ט) הוֹדוּ לְבוֹחֵר בְּבָנֵי צְדוֹת לְכַהֵן, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (י) הוֹדוּ לְמִגְוֵן אֲבֹרָהֶם, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (יא) הוֹדוּ לְצוֹר יְצַחַק, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (יב) הוֹדוּ לְאֲבִיר יַעֲקֹב, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (יג) הוֹדוּ לְבוֹחֵר בְּצִיּוֹן, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (יד) הוֹדוּ לְתַלְפָּה מְלַכֵּי מְלָכִים, כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ.
- (טו) וַיִּרְם חֵרוֹן לְעַצּוֹ, תְּהִלָּה לְכָל חֲסִידָיו, לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל עִם חַרְוֹבוֹ, הַלְלוּ-יָהּ.

שיעור 4: התפילה ובית המקדש

משנה תמיד ד, יג

... וַיִּרְדּוּ וּבָאוּ לָהֶם לְלִשְׁכַּת הַגְּזִית לְקִרְוֹת אֶת שְׁמֵעַ.

משנה תמיד ה, א

אָמַר לָהֶם הַמִּמְנֶה: 'בְּרַכּוּ בְּרַכָּה אַחַת!' וְהוּ בְּרַכּוּ, וְקָרְאוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, "שְׁמֵעַ", "וְהָיָה אִם שְׁמֵעַ תִּשְׁמָעוּ", "וַיֹּאמֶר", וּבְרַכּוּ אֶת הָעַם שְׁלוֹשׁ בְּרָכוֹת: 'אֲמֵת וַיִּצִיב', וְעִבּוּדָה, וּבְרַכַּת כְּהֲנָנִים. וּבִשְׁכַּת מוֹסִיפִין בְּרַכָּה אַחַת לְמִשְׁמֶר הַיּוֹצֵא.

תוספתא יומא (כפורים) (ליברמן) פרק ב הלכה א

כיצד הוא מתודה? אנה השם עויתי פשעתי חטאתי לפניך אני וביתי אנה השם כפר נא לעונות ולפשעים ועל החטאים שעויתי ושפשעתי ושחטאתי לפניך אני וביתי ככת' בתורת משה עבדך כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ואומ' והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם דברי ר' מאיר וחכמים או'... והן עונות אחריו ברוך שם וגו' שכן מצינו דרך כל המתודין מתודין דוד אמ'... שלמה אמ'... דניאל אמ'..... משה אמ' נושא עון ופשע וחטאה ונקה.

תוספתא ברכות (ליברמן) פרק א הלכה ט

אילו ברכות שפותחין בהן בברוך [כל הברכות כלן פותחין בברוך] חוץ מברכה הסמוכה לשמע וברכה הסמוכה לברכה אחרת שאין פותחין בהן בברוך ואין עונין עם המברך ר' יהודה היה עונה עם המברך קדוש קדוש קדוש וגו' וברוך וגו' כל אילו היה קורא ר' יהודה עם המברך.

שיעור 5: תפילתה של כת מדבר יהודה

מתוך מגילת סרך עולת השבת

למשכיל שיר עולת השבת הראישונה בארבעה לחודש הראישון...
הששית בתשעה לחודש השני
השביעית בשש עשרה לחודש
השמינית בשלושה ועשרים לחודש השני...
למשכיל שיר עולת השבת הששית בתשעה לחודש השני -
הללו אל יושבי מרומי מרומים /... קודש קודשים / ורוממו כבודו...
קרואי רום רומים...

מתוך מגילת סרך יחד

אברכנו עם קצים אשר חקק בראשית ממשלת אור עם תקופתו והאספו אל מעון חוקו ברשית
אשמורי חושך כי יפתח אוצרו...
... ברוך אל ישראל צדק...
ברוך אל ישראל המפליא...
ברוך אל ישראל אשר בחר בנו מכל הגוים...
ברוך אל ישראל אשר הודיענו...
*

יברככה בכל טוב
וישמורכה מכל רע
ויאר ובכה בשכל חיים
ויחונכה בדעת עולמים
וישא פניו לכה
לשלום עולמים.

מתוך מגילת ההודיות

...וּכְחֻסְדְּכָה תוֹשִׁיעַ נַפְשִׁי /... כִּי אֵי מֵאֲתָכָה מִצַּעְדִּי / סִתַּרְתָּ מֵעֵין בִּינָה וְסוּד אֲמַתּוֹ..

תריב ריבי כי ברז חכמתכה הוכחתה בי ותחביא אמת לקץ הגלותה ורוך למעדו ותהי
תוכחתכה לי לשמחה וששון...

שיעור 6: הגיבוש הגדול – יבנה וחכמיה

משנה ברכות א, א-ב

מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים עד חצות רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר [*] מעשה שבאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות [*] ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר וכל הנאכלין ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר [*] אם כן למה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה.

מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן רבי אליעזר אומר בין תכלת לכרתי וגומרה עד הנץ החמה רבי יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בשלש שעות הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה.

בבלי ברכות, יא ע"א

משנה: בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה, אחת ארוכה ואחת קצרה...

גמרא: מאי מברך? - אמר רבי יעקב אמר רבי אושעיא: יוצר אור ובורא חשך. לימא: יוצר אור ובורא נוגה! כדכתיב קאמרינן. - אלא מעתה: עשה שלום ובורא רע, מי קא אמרינן כדכתיב? אלא, כתיב רע וקרינן הכל לישנא מעליא, הכא נמי - לימא נוגה לישנא מעליא! - אלא אמר רבא: כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום. בשלמא מדת לילה ביום - כדאמרינן: יוצר אור ובורא חשך, אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה? - אמר אביי: גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור.

ואידך מאי היא? - אמר רב יהודה אמר שמואל: אהבה רבה. וכן אורי ליה רבי אלעזר לרבי פדת בריה: אהבה רבה. תניא נמי הכי: אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה. ורבנן אמרי: אהבת עולם, וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד.

בבלי ברכות, כ"ח ע"ב - כ"ט ע"א

הני תמני סרי, תשסרי הוויין! אמר רבי לוי: ברכת המינים ביבנה תקנוה... תנו רבנן: שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים? עמד שמואל הקטן ותקנה, לשנה אחרת שכחה והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו. אמאי לא העלוהו? והאמר רב יהודה אמר רב: טעה בכל הברכות כלן - אין מעלין אותן, בברכת המינים - מעלין אותן, חיישינן שמא מין הוא! שאני שמואל הקטן, דאיהו תקנה. וניחוש דלמא הדר ביה! אמר אביי, גמירי: טבא לא הוי בישא.

שיעור 7: הגופים המרכזיים של תפילות העמידה

משנה ראש השנה פרק ד, ד-ט

סדר ברכות: אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עמהן ואינו תוקע קדושת היום ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים דברי רבי יוחנן בן נורי אמר ליה רבי עקיבא... לא אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה וברכת כהנים: אין פוחתין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות רבי יוחנן בן נורי אומר אם אמר שלש שלש מכולן יצא אין מזכירין זכרון מלכות ושופר של פורענות מתחיל בתורה ומשלים בנביא רבי יוסי אומר אם השלים בתורה יצא: העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה השני מתקיע ובשעת ההלל ראשון מקרא את ההלל: סדר תקיעות שלוש שלוש שלוש... כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב רבן גמליאל אומר שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן.

משנה תענית פרק ב, א-ו

סדר תעניות כיצד? מוציאין את התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין וכל אחד ואחד נותן בראשו הזקן שבהן אומר לפניו דברי כבושין אחינו לא נאמר באנשי נינוה (יונה ג') וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ובקבלה הוא אומר (יואל ב') וקרעו לבבכם ואל בגדיכם: עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם כדי שיהא לבו שלם בתפלה ואומר לפניו עשרים וארבעה ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש: ואלו הן זכרונות ושופרות... **על הראשונה** הוא אומר מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' גואל ישראל. **על השניה** הוא אומר מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' זוכר הנשכחות **על השלישית** הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע תרועה **על הרביעית** הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע צעקה **על החמישית** הוא אומר מי שענה את אליהו בהר הכרמל הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע תפלה **על הששית** הוא אומר מי שענה את יונה ממעי הדגה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' העונה בעת צרה **על השביעית** הוא אומר מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלם הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' המרחם על הארץ.

בבלי תענית כה, ע"ב

תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור ולא ירדו גשמים. באחרונה התחילו הצבור לצאת. אמר להם: תקנתם קברים לעצמכם? געו כל העם בבכיה, וירדו גשמים. שוב מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה. ירד רבי עקיבא אחריו, ואמר: אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה. אבינו מלכנו למענך רחם עלינו, וירדו גשמים. הווי מרנני רבנן. יצתה בת קול ואמרה: לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מידותיו, וזה אינו מעביר על מדותיו.

שיעור 8: גיבוש נוסף והרחבות בימי התלמוד

בבלי ראש השנה, כז ע"א

... והא איכא זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, דבראש השנה איתא וביובל ליתא...

בבלי ברכות, ט"ז ע"ב - י"ז ע"א

רב בתר צלותיה אמר הכי: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים, חיים של שלום, חיים של טובה, חיים של ברכה, חיים של פרנסה, חיים של חלוץ עצמות, חיים שיש בהם יראת חטא, חיים שאין בהם בושה וכלימה, חיים של עושר וכבוד, חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים, חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה. רבי בתר צלותיה אמר הכי: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים, מאדם רע ומפגע רע, מיצר רע, מחבר רע, משכן רע, ומשטן המשחית, ומדין קשה ומבעל דין קשה, בין שהוא בן ברית בין שאינו בן ברית. רבא בתר צלותיה אמר הכי: אלהי, עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי, עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי, הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה, יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא עוד, ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורין וחלאים רעים. והיינו וידוי דרב המנונא זוטי ביומא דכפורי. מר בריה דרבינא כי הוה מסיים צלותיה אמר הכי: אלהי, נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה, פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי, ותצילני מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם, וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

בבלי ברכות, ז ע"ב

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן: מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי? אמר ליה: לא יכילנא. אמר ליה: לכנפי למר עשרה וליצלי. אמר ליה: טריחא לי מלתא. - ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא, בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר. - אמר ליה: מאי כולי האי? אמר ליה: דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מאי דכתיב ואני תפילתי לך ה' עת רצון - אימתתי עת רצון - בשעה שהצבור מתפללין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא... רבי אחא ברבי חנינא אמר, מהכא... רבי נתן אומר: מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר: הן אל כביר ולא ימאס...

דְּנִיָּאל ב', 19-23

אָדִינוּ לְדְנִיָּאל בְּחִזּוֹן דִּי-לִילִיָּא רָזָא גְּלִי אָדִינוּ דְּנִיָּאל בְּרֹךְ לְאַלְהָ שְׁמִיָּא. עֲנֵה דְנִיָּאל וְאָמַר לְהוּא שְׁמִיָּה דִּי-אַלְהָא מְבָרַךְ מִן-עֲלָמָא וְעַד עֲלָמָא דִּי חֲכֻמָּתָא וּגְבוּרָתָא דִּי לֵה-הִיא. וְהוּא מְהַשְׁנָא עֲדִנְיָא וְזִמְנִיָּא מְהַעֲדָה מְלַכְיוֹ וּמְהַקִּים מְלַכְיוֹ יְהֵב חֲכֻמָּתָא לְחַכְיָמִיו וּמִנְדַּעָא לְיַדְעֵי בִּינָה. הוּא גְּלֵא עֲמִיקָתָא וּמְסַתְרָתָא יַדַּע מָה בְּחֻשׁוֹכָא וְנֵהִירָא (וְנֵהוֹרָא) עִמָּה שְׂרָא. לָךְ אַלְהָ אֲבָהָתִי מְהוּדָא וּמְשַׁבַּח אָנָּה דִּי חֲכֻמָּתָא וּגְבוּרָתָא יְהַבְתָּ לִּי וְכַעַן הוֹדְעֵתְנִי דִּי-בְּעִינָא מִנְךָ דִּי-מִלַּת מְלַכָּא הוֹדְעֵתְנָא.

תהלים קיג, 1-2

הִלְלוּ-יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת-שֵׁם יְהוָה.
יְהִי שֵׁם יְהוָה מְבָרַךְ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם.

בבלי סוטה, מ"ט ע"א

ואלא עלמא אמאי קא מקיים? אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא

בבלי ברכות, ז ע"א

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל? שנאמר והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי, תפלתם לא נאמר אלא תפלתי, מכאן שהקדוש ברוך הוא מתפלל. מאי מצלי? אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במדת רחמים, ואכנס להם לפני משורת הדין. תניא, אמר רבי ישמעאל בן אלישע: פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים, וראיתי אכתריאל יה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי: ישמעאל בני, ברכני! - אמרתי לו: יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפני משורת הדין, ונענע לי בראשו. וקמשמע לך שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך.

שיעור 9: קריאת התורה וההפטרה

הברית החדשה, לוקס, פרק ד

(16) הוא בא אל העיר נצרת, העיר אשר גדל בה, וביום השבת הלך כמנהגו לבית הכנסת וקם לקרא. (17) כאשר נתנו לו את מגלת ספר ישעיהו הנביא, פתח את המגלה ומצא את המקום שכתוב בו: (18) "רוח אדני עלי, יען משח אתי לבשר ענוים. שלחני לקרא לשבויים דרוּר, ולעורים פקח-קוח; לשלח רצוצים חפשים (19) לקרא שנת רצון לה'. (20) לאחר שגלל את המגלה, החזירה לגבאי והתישב. עיני כל הנוכחים היו נשואות אליו (21) והוא החל לדבר אליהם ואמר: "היום נתמלא הכתוב הזה באזניכם." (22) כלם דברו טובות עליו והתפלאו על דברי החן שיצאו מפיו. אמרו: "האם הוא לא בן יוסף? (23) אמר להם: "אין ספק שתאמרו לי את הפתגם הזה, 'רופא, רפא את עצמך!' כל הדברים ששמענו כי נעשו בכפר נחום עשה גם פה, בעירך." (24) הוסיף ואמר: "אמן אומר אני לכם, אין נביא בעירו.

בבלי מגילה, כ"ה ע"ב

דתניא: מעשה באדם אחד שהיה קורא למעלה מרבי אליעזר הודע את ירושלים את תועבותיה, אמר לו: עד שאתה בודק בתועבות ירושלים - צא ובודק בתועבות אמך. בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול.

פיוטי יוני, מא' (מהדורת זולאי, 1938)

[ויהי בחצי הלילה]	מא / שמות יב כט
<p>א אוני פִּסְרֵי רַחֲמָתִים // בְּתַקַּת בְּשׂוּלֵי חֲמֻרָתִים נְדָלָה פִּסַּע בִּינָתִים // דָּבַר לְהַסְשִׁיל בִּינָתִים</p>	
<p>הֵן רִנַּע יְמֹתוֹ דְבָרָתְךָ // וְנִאֲזַנִּם בְּדָבַר הַדְבָרָתְךָ וְרֹזַע צִיר בְּכֻסְרֵי שְׂכָרָתְךָ // חֲצוֹת לַיְלָה שֵׁם עֲבָרָתְךָ</p>	
<p>סְמָאִים זֶה בְּזֶה נְצִית // וְדִידִים זֶה לְזֶה רְצִית כָּל בְּכוֹר שֶׁהוּא בְּכִלְיוֹן סְצִית // לַיְלָה כְּחוֹט הַשְּׁעָרָה בְּעֵת חֲצִית</p>	
<p>כֹּכ וְיֹהִי בַחֲצֵי הַלַּיְלָה וְיִי הַכֹּהֵן כָּל בְּכוֹר בְּאַרְץ מִצְרַיִם וּמִבְּכוֹר פְּרַעֲה הַיֹּשֵׁב עַל כַּסֵּאוֹ עַד בְּכוֹר הַשֹּׁבֵי אֲשֶׁר בְּבֵית הַבּוֹר וְכָל בְּכוֹר בְּהֵמָה וְנֹ לְמַכַּה מִצְרַיִם בְּבִכּוּרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חֲסְדוֹ וְנֹ וְנֹ רִנַּע יְמֹתוֹ וְחֲצוֹת לַיְלָה יִנְעֶשׂוּ עִם וְיַעֲבֹרוּ וְיִסִּירוּ אֲבִיר לֹא בִידֵי</p>	
<p>י. בִּיד וְבִיטִין תְּחַסְכְּנוּ / וּמִנְגָּה תְּחַסְכְּנוּ / וְכַצֵּל תְּנִינְדָה תְּנִינְגָנוּ</p>	
סגן	ברוך

ב סְתִים בְּכָל בֵּית בְּנוֹף בְּנִחְנְקוֹ // נֶאֱקִיט חֲלָלִים נֶאֱקוּ
סְבָרוּ וְלְבוֹתָם נֶסְקוּ // עֲלְמוּ וְרוֹחֵיָתָם נְבָקוּ

פְּגָרִים סְתִים לְמוֹ עֲשִׂיתְךָ // צוֹרֵת כָּל בְּכוֹר גַּם בְּמַעֲיָתָם לֹא חֲסָתְךָ
קוֹסִי לְךָ לְכַבֹּרְךָ שְׁתֵּתְךָ // כְּפֹא וְנִגְוָה שְׁמָה שְׁמָתְךָ

שׂוֹאָה וְקִשׂוֹאָה וְכִהְלָה // שְׁמֹת וְשִׁאוֹן וְחִלְתָּהּ
תְּקַשָּׁה בָּהֶם תִּלְלָה // תְּשִׁיחוֹן קְסוֹ וְנִצָּאוּ כְּלִילָה

שׁוֹאָה וּמִשׁוֹאָה וּבְהִלָּה // שְׁמוֹת וְשֵׁאוֹן וְחִלְתָּהּ
תִּקְרָא קְרָהּ תִּלְלָהּ // תִּשְׁחֹן קִסּוֹ וְיִצְאוּ בְּלִילָה

כֹּכ וּיִקַּם פְּרַעַה לַיְלָה הוּא וְכָל עֲבָדָיו וְכָל מִצְרַיִם וְתַדִּי וְ צַעֲקָה נִדְלָה
בְּמִצְרַיִם כִּי אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שֵׁם מֵתִי
וְנִשְׁחָבָה בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם מֵאִדָּם עַד בַּהֲמָהִי
וְנִבְקָה רוּחַ מִצְרַיִם בְּקִרְבּוֹ וְעֵצְתוֹ אֲבִלַע וְדִרְשׁוּ אֶל הָאֱלִילִים
וְאֶל הָאֲסִיּוֹת וְאֶל הָאֲבוֹת וְאֶל הַיְדֻעֵנִיםִי
וְנִסְכַּרְתִּי אֶת מִצְרַיִם בְּיַד אֲדוֹנֵי קֶשֶׁה וּמֶלֶךְ עֹז וְיִמְשַׁל בָּם נָאִם
הָאֲדוֹן יִי צַבָאוֹתִי
וְנִגְנָף יִי אֶת מִצְרַיִם נִגְנָף וְרַפּוּא וְשָׁבוּ עַד יִי וְנִעְתַר לָהֶם וְרַפְּאֵםִי
וְנִבְחַסְרִי וּבְכַפְּנִי נִלְמֹד הָעֵרְקִים צִיָּה אֲמַשׁ שׁוֹאָה וּמִשׁוֹאָהִי

שׁוֹאָה וּמִשׁוֹאָה / תִּפִּיל צַר לְשׁוֹחָה / וְנִתְּנָה בְּנֶשְׁמַיִם יְשׁוּעָה

מחיה	ברוך
------	------

יְשַׁמְעֵנוּ לְאָדוֹם קְשִׁמְעֵנוּ מִצְרַיִם // מִסָּא דוּקָה קְשִׁמְעֵנוּ מִצְרַיִם
נִקְרָאֵת מִפְתָּרוֹם קְתִילִית מִנֵּת גְּשׁוּרִית // וּמִפְתָּרוֹם מִפְרַע קְתִילִית קָרָן
גְּשׁוּרִית
יָרְדוּ רְאִסִים עִסִים / בְּכוֹרֵי מְלָכוֹת עִסִים // סִיָּר מִצְרַיִם / בְּאֵף מִתְּרִיסִים
יִשַׁע שְׁמוֹר / הוּא לַיִל שְׁמוֹר // אָמַר שׁוֹמֵר אֶתְמָא קִין אֶשְׁמוֹר

כֹּכ מִשָּׂא דוּמָה אֲלֵי קִרָּא מִשְׁעִיר שׁוֹמֵר מַה מְלִילָה וְ שׁוֹמֵר מַה מְלִילָה
וְנִ אֲמַר שׁוֹמֵר אֶתְמָא בְּקִר וְנָם לַיְלָה וְ אִם תִּבְעִיוֹן בְּעִיּוֹ שָׁבוּ אֲתִיּוֹ
וְנִ וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יוֹדֵעַ לִיִּי לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה וְ וְהָיָה לַעֲת עֵרֵב
יְהִי אֲוִרִי
וְנִ יִמְלֹךְ יִי לְעוֹלָם אֱלֹהֵיךְ צִיּוֹן לְדוֹר וְדוֹר הַלְלוּיָהּ
וְאֶתְהָ קְרוֹשׁ יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל
אל נא

צב

סיומי ינ"י

ובכן ויהי בחצי הלילה

בְּלֵילָה	אִז רֹב גָּסִים הִפְלֵאתָ
הַלַּיְלָה	בְּכָל אֲשֵׁמֹרוֹת זֶה
לַיְלָה	גַּר צָרֵק נִיצַחְתָּהּ בְּנִחְלָק לֹ
הַלַּיְלָה	דִּנְתָהּ מֶלֶךְ [גַּר] ר בְּחִלּוֹם
לַיְלָה	הִפְחַדְתָּהּ אֲרִמִי בְּאֶמֶשׁ
בְּלֵילָה	וַיִּשְׂרָאֵל סָר אֶל מֶלֶאךָ וַיִּכּוֹל לֹ
לַיְלָה	זָרַע בְּכוֹ[רִי] פִּתְרוֹם סַחְצָתָהּ בְּחֻצֵי
לַיְלָה	חִילַחְלָתָהּ סָדֵן וְחִבְרָיו בְּצִלִּיל לֶחֶם בְּחִלּוֹם
[לַיְלָה]	סִיסַת גְּנִיד חֲרוּשָׁת סִילִיתָהּ בְּכוֹכְבֵי
בְּלֵילָה	זַעַץ מִחֲרָף לְנוֹפֵף יָד לְאִיִּי וְחֹבֶשֶׁתָּהּ סָנְרִיו
לַיְלָה	כָּרַע בַּל וּמַצִּיבֹו בְּאִישׁוֹן
לַיְלָה	לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה כּוֹ חֲזוֹת
בְּלֵילָה	[מ] שְׁתַּכֵּר בְּכִלֵי קוֹדֶשׁ נְ[הַר] ג בּוֹ
לַיְלָה	נוֹשַׁע מִפּוֹר אֲרִיֹּת פּוֹתֵר חֲלוּמוֹת
בְּלֵילָה	שִׁנְאָה גָּסֵר [א] גְּנִי וְכַתֵּב סִפְרִים
בְּלֵילָה	עוֹרְךָתָהּ נִצַּחְתָּהּ עָלָיו בְּגִדְד שְׁנַת מֶלֶךְ
מְלֵילָה	פּוֹרָה תִּדְרוּךְ כְּשׁוֹמֵר מַה
לַיְלָה	צ[ר]ח כְּשׁוֹמֵר וְגַם אֶתָּא בְּקָר וְגַם
לַיְלָה	קָרַב יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא
לַיְלָה	כֵּם הוֹדִיעַ כִּי לֵךְ יוֹם וְגַם לֵךְ
הַלַּיְלָה	שׁוֹמְרִים הִפְקֵד לְעִירָהּ כָּל הַיּוֹם וְכָל
לַיְלָה	תָּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֲשִׁיכַת

שיעור 10: מבט חטוף לימי הביניים ולעת החדשה